

مجله دانش حسابداری / سال چهارم / ش 14 / پاییز 1392 / ص 109 تا 127

بررسی سازه‌های مؤثر بر سطوح محافظه‌کاری حسابداری شرکت‌های پذیرفته شده در
بورس اوراق بهادار تهران

دکتر محمدحسین ستایش*
کاظم شمس‌الدینی**

چکیده

هدف این مقاله، بررسی تأثیر سازه‌های مؤثر بر سطوح محافظه‌کاری حسابداری شرکت‌های پذیرفته شده در بورس اوراق بهادار تهران است. این سازه‌ها شامل رشد فروش، رشد دارایی‌ها، سود سهام پرداختی، اندازه شرکت، هزینه تأمین مالی، اهرم مالی، بازده دارایی‌ها، بازده فروش، میزان سرمایه‌گذاری و نرخ مؤثر مالیاتی می‌باشند. فرضیه‌های پژوهش با استفاده از یک نمونه آماری متشکل از 243 شرکت برای یک دوره 9 ساله، از سال 1381 تا 1389 و با استفاده از آزمون t استیودنت و الگوی رگرسیون ساده مورد آزمون قرار گرفته است. نتایج به دست آمده حاکی از برتری روش مبتنی بر اقلام تعهدی بر روش مبتنی بر اقلام تعهدی غیرعملیاتی و برتری روش مبتنی بر اقلام تعهدی غیرعملیاتی بر روش بازار جهت محاسبه محافظه‌کاری است. از طرفی، نتایج پژوهش نشان داد که اقلام ترازنامه در مقایسه با اقلام گزارش سود یا زیان دارای ارتباط قوی‌تری با محافظه‌کاری می‌باشند.

---

* دانشیار بخش حسابداری دانشگاه شیراز
** عضو هیأت علمی دانشگاه شهید باهنر کرمان

نویسنده مسئول مقاله: کاظم شمس‌الدینی (Email: kshams@uk.ac.ir)

تاریخ پذیرش: 92/5/1

تاریخ دریافت: 91/7/18

واژه‌های کلیدی: سطوح محافظه‌کاری، متغیرهای ترازنامه‌ای، متغیرهای سود یا زیانی.

مقدمه

کمیته تدوین استانداردهای حسابداری (1389) ایران در مفاهیم گزارشگری مالی، محافظه‌کاری را به عنوان یکی از اجزای خصوصیت کیفی قابل اتکا بودن در نظر گرفته و به جای واژه محافظه‌کاری، از واژه احتیاط استفاده نموده و به شرح زیر تعریف کرده است: «احتیاط عبارت است از کاربرد درجه‌ای از مراقبت که در اعمال قضاوت برای برآوردهای حسابداری در شرایط ابهام مورد نیاز است، به گونه‌ای که درآمدها یا دارایی‌ها بیشتر از واقع و هزینه‌ها یا بدهی‌ها کمتر از واقع ارائه نشود.»

برای محاسبه محافظه‌کاری روش‌های متعددی به کار گرفته شده است که در ادبیات حسابداری به سطوح محافظه‌کاری معروف است. اما در کمتر مقاله‌ای این روش‌ها با یکدیگر مورد مقایسه قرار گرفته‌اند. از طرفی، از نظر تئوری، محافظه‌کاری در ارتباط با درآمدها، هزینه‌ها، دارایی‌ها و بدهی‌ها است که درآمدها و هزینه‌ها در اولویت قرار دارند؛ ولی در بررسی به عمل آمده تاکنون پژوهشی یافت نشد که این موضوع را مورد بررسی قرار داده باشد. در نتیجه، هدف اصلی این پژوهش بررسی این موضوع است که آیا محافظه‌کاری بیشتر در ارتباط با اقلام ترازنامه است یا بیشتر در رابطه با اقلام صورت سود و زیان می‌باشد؟

پیشینه پژوهش

احمد و همکاران¹ (2002) رابطه منفی معناداری را بین هزینه بدهی و محافظه‌کاری گزارش نمودند. احمد و دولمن² (2007) به بررسی رابطه محافظه‌کاری با ساز و کارهای راهبردی شرکتی پرداختند. آن‌ها از متغیرهای اندازه شرکت، بدهی و فرصت‌های رشد به عنوان متغیرهای کنترلی استفاده نمودند و با استفاده از سه معیار محافظه‌کاری بر مبنای عدم تقارن اطلاعاتی، اقلام تعهدی و ارزش بازار دارایی‌ها نشان دادند که بین اندازه شرکت و

محافظه کاری به دست آمده با استفاده از دو معیار اقلام تعهدی و ارزش بازار به ترتیب رابطه معنادار مثبت و منفی وجود دارد و با استفاده از معیار عدم تقارن زمانی، رابطه معناداری وجود ندارد.

لافوند و رویچودھاری³(2008) در بررسی خود به این نتیجه رسیدند که بین نسبت بدهی با محافظه کاری رابطه معنادار مثبت و بین اندازه شرکت و محافظه کاری رابطه معنادار منفی وجود دارد. حمدان⁴(2011) با استفاده از یک نمونه 50 تایی از شرکت های پذیرفته شده در بورس بحرین به بررسی تأثیر اندازه شرکت، قراردادهای بدهی و نوع بخش ها بر سطوح محافظه کاری پرداخت و نتیجه گرفت که محافظه کاری در شرکت های بزرگ، شرکت های با بدهی بیشتر و در بخش خدمات بیشتر است. حمدان و همکاران(2011) در پژوهشی با استفاده از یک نمونه 225 تایی از شرکت های پذیرفته شده در بورس کویت به بررسی فاکتورهای مؤثر بر سطوح محافظه کاری پرداختند. نتایج پژوهش آنها نشان داد که محافظه کاری در شرکت های کوچک وجود دارد، ولی در شرکت های بزرگ محافظه کاری مشاهده نشد. همچنین، یافته های آنان نشان داد که در شرکت های با بدهی کمتر و در بخش مالی، محافظه کاری بیشتری می باشد.

در ایران کردستانی و امیریگی (1387) رابطه بین عدم تقارن زمانی سود و نسبت ارزش بازار به ارزش دفتری را مورد بررسی قرار داده و نتیجه گرفتند که بین این دو متغیر رابطه معنادار منفی وجود دارد. ابراهیمی و شهریاری (1388) با استفاده از یک نمونه 71 تایی از شرکت های پذیرفته در بورس اوراق بهادار تهران در دوره زمانی 85-1381 به بررسی رابطه بین هزینه های سیاسی شرکت و محافظه کاری پرداختند. نتایج حاصل از الگوی آنها نشان داد که بین متغیرهای اندازه شرکت، شدت سرمایه گذاری با محافظه کاری یک رابطه معنادار معکوس؛ بین متغیرهای درجه رقابت در صنعت و مالکیت دولتی با محافظه کاری یک رابطه معنادار مستقیم وجود دارد.

بنی مهد و باغبانی(1388) تأثیر محافظه کاری حسابداری، مالکیت دولتی، اندازه شرکت و نسبت اهرم مالی بر زیان دهی شرکت ها در 48 شرکت زیان ده از شرکت های

خارج شده از تابلوی بورس اوراق بهادار تهران را برای دوره زمانی 86-1380 مورد بررسی قرار دادند. نتایج پژوهش آن‌ها حاکی از وجود رابطه مستقیم زیان‌دهی و محافظه‌کاری بود. مشایخی و همکاران (1388) به بررسی تأثیر محافظه‌کاری حسابداری بر پایداری و توزیع سود پرداختند. آن‌ها داده‌های مربوط به 98 شرکت پذیرفته شده در بورس اوراق بهادار تهران برای سال‌های 85-1379 را با استفاده از تحلیل ضرایب همبستگی و الگوی رگرسیون مورد آزمون قرار دادند. نتایج به دست آمده حاکی از وجود یک رابطه معنادار منفی بین محافظه‌کاری و توزیع سود سهام بود.

نتایج حاصل از پژوهش ستایش و جمالیان‌پور (1389) با استفاده از الگوی باسو، بیانگر عدم واکنش نامتقارن چه مثبت و چه منفی به بازدهی در سطوح متفاوت محافظه‌کاری بود. قائمی و همکاران (1389) با توجه به داده‌های 88 شرکت بورسی طی دوره مالی 86-1378 نتیجه گرفتند که در شرکت‌هایی که سود محافظه‌کارانه‌تری را گزارش می‌دهند، پایداری سود و نسبت قیمت به سود (P/E) کمتر است. هاشمی و همکاران (1390) با استفاده از اطلاعات صورت‌های مالی 782 شرکت تولیدی پذیرفته شده در بورس اوراق بهادار تهران طی دوره زمانی 88-1380 نتیجه گرفتند که بین محافظه‌کاری شرطی و هزینه سرمایه عادی شرکت رابطه معکوس وجود دارد.

فرضیه‌های پژوهش

این پژوهش دارای یک فرضیه اصلی و شش فرضیه فرعی در رابطه با اقلام ترازنامه و یک فرضیه اصلی و چهار فرضیه فرعی در رابطه با اقلام صورت سود و زیان است.

1- بین اقلام ترازنامه و سطوح محافظه‌کاری رابطه معناداری وجود دارد.

به منظور آزمون فرضیه اول، این فرضیه به شش فرضیه فرعی زیر تقسیم شده است:

1-1. بین رشد دارایی‌ها و سطوح محافظه‌کاری رابطه معناداری وجود دارد.

2-1. بین سود سهام پرداختنی و سطوح محافظه‌کاری رابطه معناداری وجود

دارد.

3-1. بین اندازه شرکت و سطوح محافظه‌کاری رابطه معناداری وجود دارد.

- 4-1. بین اهرم مالی و سطوح محافظه کاری رابطه معناداری وجود دارد.
- 5-1. بین نرخ بازده دارایی ها و سطوح محافظه کاری رابطه معناداری وجود دارد.
- 6-1. بین سرمایه گذاری و سطوح محافظه کاری رابطه معناداری وجود دارد.
- 2- بین اقلام سود یا زیان و محافظه کاری رابطه معناداری وجود دارد.
- به منظور آزمون فرضیه دوم، این فرضیه به چهار فرضیه فرعی زیر تقسیم شد:
- 1-2. بین رشد فروش و سطوح محافظه کاری رابطه معناداری وجود دارد.
- 2-2. بین هزینه مالی و سطوح محافظه کاری رابطه معناداری وجود دارد.
- 3-2. بین نرخ بازده فروش و سطوح محافظه کاری رابطه معناداری وجود دارد.
- 4-2. بین نرخ مؤثر مالیاتی و سطوح محافظه کاری رابطه معناداری وجود دارد.

روش تحقیق

این تحقیق بر حسب هدف، کاربردی و از نظر روش، پژوهش توصیفی محسوب می شود. داده های پژوهش از طریق جمع آوری داده های شرکت های منتخب با مراجعه به صورت های مالی و با استفاده از نرم افزار ره آورد نوین جمع آوری شده است.

جامعه و نمونه آماری

دوره زمانی این پژوهش از سال 1381 تا 1389 می باشد. جامعه آماری پژوهش شرکت های پذیرفته شده در بورس اوراق بهادار تهران است و انتخاب نمونه از این جامعه با در نظر گرفتن معیارهای زیر انجام شده است:

- 1- فعال بودن شرکت در بورس اوراق بهادار، و
  - 2- در دسترس بودن اطلاعات مربوط به شرکت در طی دوره مورد بررسی.
- با اعمال معیارهای ذکر شده، در نهایت یک نمونه 243 تایی از شرکت های پذیرفته شده در بورس اوراق بهادار تهران انتخاب گردید.

متغیرهای پژوهش محافظه‌کاری

متغیر وابسته در این پژوهش، محافظه‌کاری است. در ادبیات حسابداری برای محاسبه محافظه‌کاری معمولاً از چهار روش مبتنی بر ارقام تعهدی، ارقام تعهدی غیر عملیاتی، ارزش بازار و معیار مبتنی بر رابطه بازدهی سود و سهام استفاده می‌شود. در این پژوهش، از سه روش مبتنی بر ارقام تعهدی، ارقام تعهدی غیر عملیاتی، ارزش بازار استفاده شده است.

سنجش محافظه‌کاری بر مبنای معیار مبتنی بر ارقام تعهدی

بنی‌مهد و باغبانی (1388) و ابراهیمی کردلر و شهریاری (1388) برای سنجش محافظه‌کاری از تعریف مبتنی بر ارقام تعهدی استفاده نمودند. بر مبنای این الگو، محافظه‌کاری با استفاده از فرمول (1) محاسبه می‌شود.

$$(1) \quad (\text{جمع دارایی‌های اول دوره} / \text{جریان نقدی عملیاتی} - \text{هزینه استهلاک} + \text{سودخالص}) * I = -1 = \text{شاخص}$$

سنجش محافظه‌کاری بر مبنای معیار مبتنی بر ارقام تعهدی غیر عملیاتی

به منظور سنجش محافظه‌کاری بر مبنای ارقام تعهدی غیر عملیاتی از الگوی گیولی و هاین (2000) که در ایران توسط مشایخی و همکاران (1388) مورد استفاده قرار گرفته استفاده شد. در این حالت محافظه‌کاری مشابه الگوی قبل به دست می‌آید با این تفاوت که ارقام تعهدی عملیاتی از ارقام تعهدی کسر می‌شود تا ارقام تعهدی غیر عملیاتی به دست آید.

$$(2) \quad \text{تغییر در حساب‌های دریافتی} + \text{تغییر در پیش‌پرداخت‌ها} + \text{تغییر در موجودی کالا} = \text{جمع ارقام تعهدی}$$

$$\text{تغییر در پیش‌دریافت‌ها} - \text{تغییر در مالیات پرداختی} - \text{تغییر در حساب‌های پرداختی}$$

سنجش محافظه‌کاری بر مبنای معیار مبتنی بر ارزش بازار

اعتقاد بر این است که تحت حسابداری محافظه‌کارانه، افزایش دارایی‌هایی که فاقد قابلیت رسیدگی بالایی باشند، ثبت نمی‌شود؛ در حالی که کاهش‌هایی با همان میزان قابلیت رسیدگی، ثبت می‌شوند. در نتیجه، خالص دارایی‌ها کمتر از واقع و زیر ارزش بازار

گزارش می‌شود. با توجه به این موضوع، احمد و دولمان از نسبت ارزش دفتری به ارزش بازار و ضرب آن در عدد (1-) به عنوان معیار محافظه کاری استفاده کردند. کردستانی و بیگی (1387) برای هماهنگی ارتباط با محافظه کاری، به جای ضرب نسبت فوق در منفی یک، از عکس نسبت فوق استفاده نمودند. در این پژوهش، به منظور محاسبه محافظه کاری از نسبت ارزش بازار سهام به ارزش دفتری سهام استفاده شد.

(3) کل ارزش دفتری سهام (جمع حقوق صاحبان سهام) / کل ارزش بازار سهام = محافظه کاری

رشد دارایی‌ها و رشد فروش

رشد دارایی‌ها از تفاوت جمع کل دارایی‌های اول و پایان دوره بر جمع دارایی‌های پایان دوره به دست می‌آید. مشابه رشد دارایی‌ها، رشد فروش از تفاوت جمع کل فروش دوره جاری و دوره قبل بر جمع فروش دوره قبل به دست می‌آید.

سود سهام پرداختی

با توجه به این که محافظه کاری به علت حمایت از منافع بستانکاران در برابر سهامداران، باعث کاهش سود سهام پرداختی به سهامداران می‌شود. به نظر می‌رسد که محافظه کاری بیشتر از جانب بستانکاران در متن قرارداد و بالتبع، در سیستم حسابداری اعمال می‌شود؛ تا اینکه طبق نظر حسابداری در سیستم حسابداری اعمال شود.

اندازه شرکت

برای محاسبه متغیر اندازه شرکت از معیارهای مختلفی مانند لگاریتم طبیعی ارزش بازار حقوق صاحبان سهام، لگاریتم طبیعی کل دارایی‌های شرکت، لگاریتم کل فروش شرکت و ارزش دفتری کل دارایی‌های شرکت استفاده می‌شود (پورحیدری و قاسمیان، 1389). در این پژوهش، اندازه شرکت برابر با لگاریتم طبیعی جمع دارایی‌ها تعریف شده است.

هزینه تامین مالی

منظور از هزینه تامین مالی در این پژوهش هزینه‌های غیرعملیاتی است که مربوط به تامین مالی از طریق ایجاد بدهی است.

اهرم مالی

در این پژوهش، منظور از اهرم مالی نسبت جمع کل بدهی‌ها به جمع کل دارایی‌ها می‌باشد. بیتی⁵ و همکاران (2006) پی‌بردند که تغییرات بدهی‌ها در غیاب روش‌های محافظه‌کارانه حسابداری بیشتر است. مهرانی و همکاران (1388) در سه الگوی مختلف که در آن‌ها محافظه‌کاری از طریق ارقام تعهدی، ارزش بازار و عدم تقارن زمانی محاسبه شده بود؛ به این نتیجه رسید که نسبت بدهی با محافظه‌کاری به دست آمده از الگوی مبتنی بر ارقام تعهدی، رابطه مثبت و با محافظه‌کاری حاصل از دو الگوی دیگر، رابطه معناداری ندارد.

نرخ بازده دارایی‌ها و نرخ بازده فروش

منظور از نرخ بازده دارایی‌ها نسبت سود خالص به جمع دارایی‌ها در پایان دوره است. مشابه نرخ بازده دارایی‌ها، نرخ بازده فروش از تقسیم سود خالص به فروش خالص دوره به دست می‌آید.

سرمایه‌گذاری ثابت (هزینه سرمایه)

شرکت‌هایی که از یک تکنولوژی سخت سرمایه استفاده می‌کنند، هزینه فرصت سرمایه را در محاسبه سود خالص وارد نمی‌کنند. بنابراین، به طور میانگین شرکتی که حجم بالایی از اموال، ماشین‌آلات و تجهیزات را در اختیار دارد، سودهای بالاتری نسبت به شرکتی که حجم کمتری از دارایی‌های ثابت را در اختیار دارد، گزارش می‌دهد؛ ولو این-که سود اقتصادی هر دو شرکت یکی باشد.

نرخ مؤثر مالیاتی

ابراهیمی و شهریاری (1388) فرض می‌کنند که با افزایش نرخ مؤثر مالیاتی که از تقسیم هزینه مالیات بر سود به دست می‌آید، شرکت‌ها انگیزه‌های بیشتری برای استفاده از نحوه عمل‌های محافظه‌کارانه پیدا می‌کنند.

یافته‌های پژوهش

نتایج آمار توصیفی

نتایج آمار توصیفی داده‌ها در جدول شماره (1) آورده شده است که در آن به حداقل، حداکثر، میانگین، میانه و انحراف معیار داده‌های مربوط به متغیرها اشاره شده است. همان‌گونه که نتایج پژوهش نشان می‌دهد، محافظه‌کاری محاسبه شده با استفاده از اقلام تعهدی منفی، ولی محافظه‌کاری محاسبه شده با استفاده از دو روش مبتنی بر اقلام تعهدی غیرعملیاتی و روش مبتنی بر ارزش بازار، مثبت است. از طرفی، میانگین رشد فروش و تغییرات قیمت سهام منفی است که بیانگر کاهش در فروش و قیمت سهام است.

جدول شماره 1. نتایج آمار توصیفی متغیرهای پژوهش

نام متغیر	حداقل	حداکثر	میانگین	میانه	انحراف معیار
رشد دارایی‌ها	-1/512	0/936	0/138	0/14	0/216
رشد فروش	-91/916	0/945	-0/049	0/146	2/96
سود سهام پرداختنی	0/00	16/136	11/66	9/85	3/32
اندازه شرکت	4/255	7/866	5/49	5/42	0/60
هزینه مالی	0/00	15/44	10/86	8/72	1/396
اهرم مالی	0/109	1/005	0/736	0/7	0/524
بازده دارایی‌ها	-2/946	0/614	0/114	0/104	0/193
بازده فروش	-7/535	1/017	0/156	0/139	0/53
سرمایه‌گذاری	0/101	0/889	0/236	0/201	0/17

0/144	0/083	0/111	0/845	-0/0124	نرخ مؤثر مالیاتی
0/309	-0/005	0/0006	1/026	-2/0644	محافظه‌کاری بر مبنای ارقام تعهدی
70	2/25	5/83	10/22	-265/06	محافظه‌کاری بر مبنای ارقام تعهدی غیر عملیاتی
0/189	-0/013	-0/034	1/83	-1/298	محافظه‌کاری بر مبنای ارزش بازار

یافته‌های پژوهش

به منظور آزمون فرضیه‌های پژوهش از الگوی شماره 4 استفاده شد. الگوی شماره 4 به صورت زیر می‌باشد.

$$\text{CONSERV}_{it} = \alpha + \beta_1 \text{GA}_{it} + \beta_2 \text{GS}_{it} + \beta_3 \text{SIZE}_{it} + \beta_4 \text{EX}_{it} + \beta_5 \text{LEV}_{it} + \beta_6 \text{ROA}_{it} + \beta_7 \text{ROI}_{it} + \beta_8 \text{INVEST}_{it} + \beta_9 \text{ETR}_{it} + \beta_{10} \text{DVD}_{it} + e_{it} \quad (4)$$

در الگوی شماره 4، GA؛ رشد دارایی‌ها، GS؛ رشد فروش، SIZE؛ اندازه شرکت، EX؛ نرخ هزینه مالی، LEV؛ اهرم مالی، ROA؛ نرخ بازده دارایی‌ها، ROI؛ نرخ بازده فروش، P؛ تغییرات قیمت، INVEST؛ سرمایه‌گذاری، ETR؛ نرخ مؤثر مالیاتی و DVD؛ سود سهام پرداختنی، و CONSERV؛ محافظه‌کاری است.

متغیر محافظه‌کاری که در این پژوهش متغیر وابسته است، با استفاده از سه روش که به سطوح محافظه‌کاری معروف است، محاسبه شده است که شامل محافظه‌کاری مبتنی بر ارقام تعهدی (سطح یک)، محافظه‌کاری مبتنی بر ارقام تعهدی غیر عملیاتی (سطح دو) و محافظه‌کاری مبتنی بر ارزش بازار (سطح سه) است. پس از محاسبه سطوح محافظه‌کاری، با استفاده از سه الگوی رگرسیون جداگانه، رابطه بین هر یک از سطوح محافظه‌کاری با ده متغیر مستقل رشد دارایی‌ها، رشد فروش، اندازه شرکت، سود سهام پرداختنی، هزینه مالی، اهرم مالی، نرخ مؤثر مالیاتی، سرمایه‌گذاری، نرخ بازده دارایی‌ها و نرخ بازده فروش مورد بررسی قرار گرفت. اما با توجه به نبود رابطه قوی (ضریب همبستگی پایین) بین سطح سه

محافظه کاری با متغیرهای مستقل، از آوردن این الگو در مقاله خودداری شده است. در نتیجه، در این مرحله در مجموع از دو الگوی رگرسیون استفاده شد که نتایج حاصل از آن در جدول شماره 2 آورده شده است.

جدول شماره 2. نتایج مربوط به الگوی رگرسیون (بررسی ارتباط محافظه‌کاری با کل متغیرهای الگو)

متغیر مستقل	محافظه‌کاری مبتنی بر سطح اقلام تعهدی			محافظه‌کاری مبتنی بر سطح اقلام تعهدی غیر عملیاتی		
	ضریب	آماره t	سطح معناداری	ضریب	آماره t	سطح معناداری
ضریب ثابت	-0/236	-2/535	0/011	-0/027	-0/460	0/645
رشد دارایی‌ها	0/106	2/697	0/007	0/191	7/679	0/000
رشد فروش	-0/004	1/314	0/189	-0/004	-2/034	0/042
اندازه	-0/033	2/053	0/040	-0/014	-1/388	0/166
هزینه تأمین مالی	-0/0001	0/047	0/962	-0/000	-0/986	0/325
اهرم مالی	-0/045	-1/771	0/077	0/089	5/501	0/000
نرخ بازده دارایی	-0/457	-5/721	0/000	-0/172	-3/425	0/001
نرخ بازده فروش	-0/143	-6/196	0/000	-0/005	-0/372	0/710
سرمایه‌گذاری	0/512	10/859	0/000	-0/074	-2/496	0/013
نرخ مؤثر مالیاتی	0/231	4/074	0/000	0/116	3/232	0/001
سود سهام پرداختی	0/00001	0/430	0/667	0/05	2/563	0/011
	$R^2=0/195$	$R^2_{adj}=0/188$		$R^2=0/197$	$R^2_{adj}=0/190$	

در سطح آلفای 5٪، نتایج حاصل از پژوهش نشان داد که بین محافظه‌کاری مبتنی بر اقلام تعهدی با سه متغیر رشد دارایی‌ها، سرمایه‌گذاری‌ها و نرخ مؤثر مالیاتی، ارتباط معنادار مثبت، با متغیرهای اندازه شرکت، نرخ بازده دارایی‌ها و نرخ بازده فروش، ارتباط معنادار منفی وجود دارد. بین محافظه‌کاری مبتنی بر اقلام تعهدی با متغیرهای سود سهام پرداختی، رشد فروش، هزینه تأمین مالی و اهرم مالی رابطه معناداری یافت نشد. در محافظه‌کاری به دست آمده با استفاده از اقلام تعهدی غیر عملیاتی، در سطح آلفای 5٪ بین این نوع محافظه‌کاری با متغیرهای رشد دارایی‌ها، اهرم مالی، نرخ مؤثر مالیاتی و سود سهام پرداختی ارتباط معنادار مثبت، با متغیرهای رشد فروش، نرخ بازده دارایی‌ها و متغیر سرمایه‌گذاری‌ها ارتباط معنادار معکوس وجود دارد. بین سایر متغیرها با سطح دو محافظه‌کاری رابطه معناداری پیدا نشد.

نتایج آزمون فرضیه‌ها

با در نظر گرفتن سه فرضیه اصلی پژوهش، در ابتدا متغیرهای مستقل در دو دسته، شامل متغیرهای مربوط به ترازنامه و متغیرهای مربوط به صورت سود و زیان، تفکیک گردید. با توجه به وجود سه سطح محافظه کاری، انتظار می‌رفت در مجموع از شش الگوی رگرسیون چندگانه (3*2) استفاده شود؛ اما پایین بودن ضریب همبستگی بین سطح سه محافظه کاری با متغیرهای مربوط به دو ترازنامه و صورت سود و زیان، منجر به حذف دو الگو گردید. با حذف این دو الگو، از مجموع شش الگو، تعداد چهار الگوی دیگر باقی ماند. از چهار الگوی باقی‌مانده، دو الگوی اول که در جدول شماره 3 بیان شده اند، به بررسی تاثیر متغیرهای ترازنامه بر سطح یک و دو محافظه کاری می‌پردازند. به عبارتی، هدف اصلی این دو الگو، آزمون اولین فرضیه اصلی پژوهش است. نتایج حاصل از آزمون این فرضیه نشان داد که بین محافظه کاری مبتنی بر ارقام تعهدی با دو متغیر رشد دارایی‌ها و سرمایه‌گذاری رابطه معنادار مثبت و با متغیر نرخ بازده دارایی‌ها رابطه معنادار منفی و معکوس وجود دارد؛ ولی بین سایر متغیرها با سطح یک محافظه کاری، رابطه معناداری پیدا نشد.

جدول شماره 3. نتایج مربوط به آزمون اولین فرضیه اصلی (بررسی ارتباط محافظه کاری با ارقام ترازنامه)

متغیر مستقل	محافظه کاری مبتنی بر سطح ارقام تعهدی			محافظه کاری مبتنی بر سطح ارقام تعهدی غیر عملیاتی		
	ضریب	آماره t	سطح معناداری	ضریب	آماره t	سطح معناداری
ضریب ثابت	-0/181	-1/983	0/0048	-0/006	-0/107	0/915
رشد دارایی‌ها	0/097	2/420	0/016	0/189	7/62	0/000
سود سهام پرداختی	-00012	0/528	0/597	-0/169	-3/775	0/000
اندازه شرکت	0/022	1/408	0/159	-0/075	-2/542	0/011
اهرم مالی	-0/014	-0/562	0/574	0/0002	2/19	0/029
نرخ بازده دارایی‌ها	-0/605	-8/381	0/000	-0/016	-1/656	0/098
سرمایه گذاری	0/539	11/241	0/000	0/092	5/74	0/000
	$R^2=0/195$	$R^2_{adj}=0/188$		$R^2=0/18$	$R^2_{adj}=0/176$	

در بررسی ارتباط بین سطح دو محافظه‌کاری و متغیرهای ترازنامه، دو متغیر رشد دارایی‌ها و سرمایه‌گذاری، دارای ارتباط معنادار مثبت، سه متغیر سود سهام پرداختنی، اندازه شرکت و اهرم مالی دارای ارتباط معنادار منفی با محافظه‌کاری می‌باشند. در این حالت، هیچ‌گونه ارتباط معناداری بین محافظه‌کاری و نرخ بازده دارایی‌ها گزارش نشد. به طور کلی، نتایج حاصل از پژوهش نشان داد که بین محافظه‌کاری محاسبه شده با استفاده از دو روش مبتنی بر ارقام تعهدی و تعهدی غیر عملیاتی با ارقام ترازنامه ارتباط معنادار وجود دارد. این ارتباط در حالتی که محافظه‌کاری با استفاده از ارقام تعهدی غیر عملیاتی محاسبه می‌شود، بیشتر است. در نتیجه، اولین فرضیه اصلی پژوهش پذیرفته شد.

در فرضیه دوم پژوهش، ارتباط بین سطوح محافظه‌کاری با متغیرهای گزارش سود یا زیان مورد آزمون قرار گرفت. با توجه به پایین بودن ضریب همبستگی بین سطح سه محافظه‌کاری (مبتنی بر ارزش بازار) با متغیرهای صورت سود و زیان که منجر به حذف الگو از پژوهش گردید، تنها ارتباط بین محافظه‌کاری مبتنی بر ارقام تعهدی و ارقام تعهدی غیر عملیاتی با متغیرهای مربوط به صورت سود و زیان مورد آزمون قرار گرفت که نتایج در جدول شماره (4) نشان داده شده است.

جدول شماره 4. نتایج مربوط به آزمون دومین فرضیه اصلی (بررسی ارتباط محافظه‌کاری با ارقام صورت سود و زیان)

متغیر مستقل	محافظه‌کاری مبتنی بر سطح ارقام تعهدی			محافظه‌کاری مبتنی بر سطح ارقام تعهدی غیر عملیاتی		
	ضریب	t آماره	سطح معناداری	ضریب	t آماره	سطح معناداری
ضریب ثابت	0/034	2/946	0/003	-0/014	-1/99	0/047
رشد فروش	0/007	-2/000	0/045	-0/002	-1/20	0/225
هزینه تامین مالی	-0/001	0/545	0/586	-0/001	-0/40	0/683
نرخ بازده فروش	-0/154	-6/546	0/000	-0/008	-0/50	0/606
نرخ مؤثر مالیاتی	0/212	5/568	0/000	0/153	4/122	0/000
	$R^2=0/155$	$R^2_{adj}=0/151$		$R^2=0/113$	$R^2_{adj}=0/104$	

نتایج حاصل از آزمون دومین فرضیه اصلی پژوهش (در سطح اطمینان 95٪) نشان داد که بین محافظه کاری مبتنی بر اقلام تعهدی با دو متغیر رشد فروش و نرخ موثر مالیاتی رابطه معنادار مثبت، بین سطح یک محافظه کاری و متغیر نرخ بازده فروش رابطه معنادار منفی و معکوس وجود دارد؛ ولی بین متغیر هزینه تامین مالی با سطح یک محافظه کاری رابطه معناداری پیدا نشد.

در بررسی ارتباط بین سطح دو محافظه کاری با اقلام صورت سود و زیان، متغیر نرخ موثر مالیاتی دارای رابطه معنادار مثبت و مستقیم با محافظه کاری است. برای سه متغیر رشد فروش، هزینه تامین مالی و نرخ بازده فروش، هیچ گونه رابطه معناداری پیدا نشد. به طور کلی، می توان گفت که دومین فرضیه اصلی پژوهش، تنها در حالتی که محافظه کاری با استفاده از اقلام تعهدی محاسبه شده باشد، پذیرفته می شود.

در مقایسه نتایج متغیرهای معنادار این پژوهش با پژوهش های انجام شده در داخل یا خارج، ارتباط متغیر اندازه شرکت با سطح یک محافظه کاری مشابه با نتایج پژوهش احمد و دولمن (2007)، ارتباط متغیر اندازه شرکت با سطح دو محافظه کاری مشابه با نتایج پژوهش کردستانی و امیر بیگی (1387)، ارتباط متغیر سود سهام پیشنهادی با سطح دو محافظه کاری مشابه با پژوهش مشایخی و همکاران (1388)، ارتباط متغیر اهرم مالی با سطح دو محافظه کاری مشابه با نتایج بیٹی و همکاران (2008)، احمد و دولمن (2008)، مهرانی و همکاران (1388)، ارتباط متغیر سرمایه گذاری با سطح دو محافظه کاری مشابه با نتایج پژوهش ابراهیمی و شهریاری (1388) و ارتباط متغیر نرخ موثر مالیاتی با سطح دو محافظه کاری مخالف با نتایج پژوهش ابراهیمی و شهریاری (1388) است.

بحث و نتیجه گیری

نتایج حاصل از این پژوهش حاکی از موارد زیر است:

1. با توجه به این که R^2 سطح سه محافظه کاری $> R^2$ سطح دو محافظه کاری $> R^2$ سطح یک محافظه کاری است (در حالتی که تاثیر کل متغیرها مورد سنجش قرار گرفت، R^2

سطوح یک، دو و سه به ترتیب، برابر با $0/246$ ، $0/195$ و $0/003$ ، در حالتی که تأثیر متغیرهای مربوط به ترازنامه مورد سنجش قرار گرفت، R^2 سطوح محافظه‌کاری به ترتیب، برابر $0/0$ ، $180/203$ و $0/003$ و در حالتی که تأثیر متغیرهای مربوط به صورت سود و زیان مورد سنجش قرار گرفته است، R^2 برابر با $0/0$ ، $113/155$ و صفر است، می‌توان نتیجه گرفت که محافظه‌کاری محاسبه شده بر مبنای ارقام تعهدی معیار دقیق‌تری به منظور محاسبه محافظه‌کاری است. نتایج این پژوهش مؤید نتایج پژوهش بنی‌مهد و باغبانی (1388) می‌باشد، مبنی بر این که الگوی مبتنی بر ارقام تعهدی با توجه به این که در آن از اطلاعات صورت‌های مالی استفاده می‌شود، نسبت به سایر الگوها برای بازارهای در حال توسعه، نظیر بازار ایران، مناسب‌تر است. به نظر می‌رسد که حذف ارقام تعهدی عملیاتی از صورت‌الگو چندان مطلوب نیست؛ زیرا در نظر گرفتن هزینه‌هایی مانند هزینه مطالبات سوخت شده و هزینه کاهش ارزش موجودی کالا به علت رعایت اصل محافظه‌کاری است که این ارقام هزینه تعهدی عملیاتی می‌باشند. به همین دلیل، ضریب تعیین به دست آمده حاصل از الگویی که در آن محافظه‌کاری با استفاده از ارقام تعهدی محاسبه شده است، نسبت به الگویی که در آن محافظه‌کاری با استفاده از ارقام تعهدی غیرعملیاتی محاسبه شده است، بیشتر است که دلیلی بر تأیید این مطلب می‌باشد.

2. با توجه به بیشتر بودن R^2 در الگوهایی که در آن‌ها تأثیر متغیرهای ترازنامه‌ای مورد بررسی قرار گرفت، نسبت به الگوهایی که در آن‌ها تأثیر متغیرهای سود و زیانی مورد بررسی قرار گرفته است، می‌توان ادعا نمود که در این پژوهش محافظه‌کاری بیشتر در ارتباط با ارقام ترازنامه است تا ارقام سود و زیان. علت این امر نمی‌تواند خارج از دو دلیل زیر باشد: الف) ممکن است با توجه به بیشتر بودن تعداد متغیرهای مستقل ترازنامه‌ای نسبت به متغیرهای مستقل سود یا زیان، ضریب همبستگی مربوط به الگوهای ترازنامه‌ای نسبت به الگوهای سود و زیانی بیشتر شده است. ب) با توجه به این که کمیته استانداردهای حسابداری در تعریف ارقام صورت‌های مالی دیدگاه

ترازنامه‌ای دارد، انتظار می‌رود که محافظه‌کاری بیشتر در ارتباط با اقلام ترازنامه باشد تا اقلام سود یا زیان.

3. در تمامی الگوهایی که تاثیر نرخ رشد دارایی‌ها مورد بررسی قرار گرفت، نرخ رشد دارایی‌ها با محافظه‌کاری دارای یک ارتباط مثبت است. با توجه به این که محافظه‌کاری به معنای انتخاب گزینه دارایی ارزش کمتر جهت دارایی‌ها است، انتظار می‌رود که با افزایش نرخ رشد دارایی‌ها، بر میزان محافظه‌کاری افزوده شود.

4. در تمامی الگوهایی که تأثیر نرخ مؤثر مالیاتی مورد بررسی قرار گرفت، نرخ مؤثر مالیاتی با محافظه‌کاری دارای یک ارتباط مثبت است. ابراهیمی و شهریاری (1388) فرض می‌کنند که با افزایش نرخ مؤثر مالیاتی که از تقسیم هزینه مالیات بر سود به دست می‌آید، شرکت‌ها انگیزه‌های بیشتری برای استفاده از نحوه عمل‌های محافظه‌کارانه پیدا می‌کنند و در نتیجه، انتظار می‌رود که بین محافظه‌کاری و نرخ مؤثر مالیاتی یک رابطه مثبت وجود داشته باشد.

5. تقریباً در تمامی الگوهای بالا، نرخ بازده دارایی‌ها و نرخ بازده فروش با محافظه‌کاری دارای یک رابطه معنادار منفی هستند. با توجه به این که محافظه‌کاری باعث می‌شود جهت سه قلم سود، فروش و دارایی‌ها ارزش کمتری در نظر گرفته شود؛ در نتیجه انتظار می‌رود که محافظه‌کاری با این سه متغیر و با دو متغیر بازده فروش و بازده دارایی دارای رابطه منفی باشد.

6. تنها در دو الگو، اهرم مالی با محافظه‌کاری دارای رابطه معنادار مثبت است. افزایش نسبت اهرم مالی به معنای افزایش ریسک شرکت و اعمال محافظه‌کاری بیشتر توسط حسابداران است و به همین علت، انتظار می‌رود رابطه مثبتی بین اهرم مالی و محافظه‌کاری وجود داشته باشد. نتایج پژوهش احمد و همکاران (2002) نشان داد که در صورت وجود تضاد منافع میان وام‌دهندگان و سهامداران در تقسیم سود، مدیران وام

گیرنده تمایل بیشتری به استفاده از رویه‌های محافظه‌کارانه داشته باشند. در نتیجه، انتظار می‌رود افزایش نسبت اهرم مالی منجر به افزایش محافظه‌کاری شود.

توصیه برای پژوهش‌های آینده

به پژوهش‌گران پیشنهاد می‌شود که در پژوهشی جداگانه ارتباط بین سطوح محافظه-کاری را با یکدیگر مورد مقایسه قرار دهند. مقایسه سطوح مختلف محافظه‌کاری باعث شناسایی روش‌های برتر جهت محاسبه محافظه‌کاری خواهد شد و از ابهامات مربوط به محافظه‌کاری کاسته می‌شود.

یادداشت‌ها

1. Ahmed
2. Duellman
3. Lafond and Roychowdhury
4. Hamdan
5. Beatty

منابع و مآخذ

- ابراهیمی کردلر، علی و علیرضا شهریاری (1388)، بررسی رابطه‌ی بین هزینه‌های سیاسی و محافظه‌کاری (فرضیه سیاسی) در بورس اوراق بهادار تهران، *بررسی‌های حسابداری و حسابرسی*، 16 (57): 3-16.
- بنی‌مهد، بهمن و تهمنه باغبانی (1388)، اثر محافظه‌کاری حسابداری، مالکیت دولتی، اندازه شرکت و نسبت اهرم مالی بر زیان‌دهی شرکت‌ها، *بررسی‌های حسابداری و حسابرسی*، 16 (58): 53-70.
- پورحیدری، امید و علی قاسمیان سقی (1389)، بررسی رابطه‌ی بین تغییرات جریانات نقدی عملیاتی و تغییرات سود تقسیمی با توجه به ویژگی‌های خاص شرکت‌ها در بورس اوراق بهادار تهران، *پیشرفت‌های حسابداری*، 3 (58): 39-66.
- ستایش، محمدحسین و مظفر جمالیان‌پور (1389)، بررسی وجود محافظه‌کاری در گزارش‌گری مالی شرکت‌های پذیرفته شده در بورس اوراق بهادار تهران، *پیشرفت‌های حسابداری*، 2 (1): 85-119.
- قائمی، محمد حسین؛ ودیعی، محمدحسین و میثم حاجی‌پور (1389)، تاثیر محافظه‌کاری بر پایداری سود و نسبت قیمت به سود (P/E)، *دانش حسابداری*، 1 (2): 55-72.
- کردستانی، غلامرضا و حبیب امیر بیگی (1387)، محافظه‌کاری در گزارش‌گری مالی: بررسی رابطه عدم تقارن زمانی سود و MTB به عنوان دو معیار ارزیابی محافظه‌کاری، *بررسی‌های حسابداری و حسابرسی*، 15 (52): 89-106.
- کمیته تدوین استانداردهای حسابداری، (1389)، *استانداردهای حسابداری*، انتشارات سازمان حسابرسی.
- مشایخی، بیتا؛ محمدآبادی، مهدی و رضا حصارزاده (1388)، تأثیر محافظه‌کاری حسابداری بر پایداری و توزیع سود، *بررسی‌های حسابداری و حسابرسی*، 16 (56): 107-124.
- مهرانی، کاوه؛ وافی ثانی، جلال و محمد حلاج (1389)، رابطه قراردادهای بدهی و اندازه‌ی شرکت با محافظه‌کاری در شرکت‌های پذیرفته شده در بورس اوراق بهادار تهران، *بررسی‌های حسابداری و حسابرسی*، 17 (59): 97-112.
- هاشمی، عباس؛ فرهمند، شکوفه و ناصر شامیزایی جشوقانی (1390)، تاثیر محافظه‌کاری شرطی بر هزینه سرمایه سهام عادی، *دانش حسابداری*، 2 (7): 47-67.

- Ahmed, A.S., Billings, B.K., Morton, R.M., and Stanford-Harris, M. (2002). The role of accounting conservatism in mitigating bondholder conflicts over dividend policy and in reducing debt costs, *Accounting Review*, 77: 867-89.
- Ahmed, A.S., and Duellman, S. (2008). Evidence on the role of accounting conservatism in Monitoring manager's investment AAA 2008 financial accounting and reporting section, www.ssrn.com
- Beauty, A., Weber, J., and Yu, J.(2006), Conservatism and debt, *Working Paper*, Ohio State University.
- Hamdan, A.M. (2011). The impact of company size, debt contracts, and type of sector on the level of accounting conservatism: an empirical study from Bahrain, *International Journal of Business and Management*, 6 (7): 134-146.
- Hamdan, A.M.M., Abzakh, .M.H.and Al-ataibi, M.H. (2011). Factors influencing the level of accounting conservatism in the financial statements, *International Business Research*, 4 (3): 145-155.
- LaFond, R., and Roychowdhury, S. (2008). Managerial ownership and accounting conservatism. *Journal of Accounting Research*, 46 (1): 101-135.